

Papp Ágnes

A régi magyar zene krónikásai

Bibliográfiai adatok:

Szerző: Papp Ágnes

Cím: A régi magyar zene krónikásai

Kiadás adatai: Budapest: Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2022

Publikálás dátuma: 2022. december 22.

DOI-azonosító: 10.23714/mzo.020

DOI-hivatkozás: <https://doi.org/10.23714/mzo.020>

Licenc: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Verzió: 1.01

Változás dátuma: 2023. október 24.

PAPP ÁGNES

A RÉGI MAGYAR ZENE KRÓNIKÁSAI

A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata.

Krónikások – mondtam a címben azért, hogy alkalmam nyíljk megvizsgálni, milyen értelemben volt Ábrányi Kornél és Legány Dezső a régi magyar zene – vagy inkább: zene-történet – krónikása. A krónika történeti beszámolót jelent szigorúan időrendben, ahogyan azt a szó görög töve, a „kronosz” is elárulja. A krónikás célja az időszakok és események megörökítése, ami többféleképpen történhet: vagy közvetlenül a szerző saját tudásából fakad, vagy azáltal válik hiteles közléssé, hogy átadja a szót egy szavahihető szemtanúnak.

Idősebb Ábrányi Kornél számára nem adódott más lehetőség, mint hogy saját kútfőjéből merítsen, amikor szót kért a magyar zene krónikásaként, hiszen nem volt előtte kiadott, járt út. *A magyar dal és zene sajátosságai* című, 1877-es könyvének¹ előszavában igencsak érzékletes képet festett erről: leszögezte, hogy „... a semmiből kell teremteni”. Általában is kevésnek találta a művészetekkel foglalkozó önálló magyar szakirodalmat, de „a magyar zenészet” terén olyannyira nem voltak előzmények és támpontok, hogy az a tudományos megközelítést és a szakterület oktatását is akadályozta. „... a zenészeti műirodalom pedig éppenséggel oly parlagon hever még hazánkban, hogy valóban nem kis feladattal találja magát szemben minden olyan intézet tanára, melyben a zeneművészet valamely tudományos szakmáját magyar nyelven s rendszeresen kell előadnia.”² Jól látszik, ebben a munkájában Ábrányi elsősorban a magyar zenei szakszókincs terén észlelt hiányosságokat szándékozott pótolni, a zenéről beszélés és írás alapvető szaknyelvi feltételeit szerette volna megteremteni. Költői kérdései ugyanakkor az alapozáson és építkezésen túl messzebbre mutattak: sokan és sokat beszélnek a magyar zenéről, írta, „de hányan gondolkodtak, gondolkodnak ... a tudományos összehasonlítás és a művészeteket szabályzó és irányító elméleti alapelvek nyomán?”³ Szeme előtt tehát az az ideális helyzet lebegett, hogy a magyar zenéről igenis lehetséges magas színvonalon, rendszeresen és módszeresen értekezni.

Imént idézett könyvének a címében is kifejezett fő célja a magyar nemzeti zene sajátosságainak megragadása volt. Az általánosságoktól – mint nemzetiség a zenében – haladva a konkrétumok felé tulajdonképpen premisszaként merült fel Ábrányinál az, ami

1 ÁBRÁNYI Kornél: *A magyar dal és zene sajátosságai nyelvi, zöngidomi, harmoniai s műformai szempontból. (Első rész.)* Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1877.

2 I. m., 3.

3 I. m., 4.

akár konklúzió is lehetett volna: hogy t.i. a nemzeti szellem legpregnansabbán a nyelvhasználatban, a költészetben, a szöveges, énekelt zenében és a táncokban tükröződik vissza.⁴ Annak jegyében, hogy nyelv és zene organikus egységben létezik, aprólékosan vizsgálta végig a magyar (és más nyelvek) hangzóiból adódó versmértékeket és ritmusképleteket, a szövegek metszeteinek viselkedését, a nyelvi és zenei hangsúlyok összefüggését. Érvéleése csupa prozódiai megfigyelésen alapult, az ú.n. „nemzeti dalcsírat” pedig a nyelvek prozódiai sajátágaiból, hangsúlyviszonyaiból vezette le.⁵ Következtetéseiből kivehető, hogy a magyar nemzeti zene csakis szöveges, vagy szöveggel kapcsolatba került zene lehet, melyet Ábrányi a saját fogalmai szerint népdalnak, népzeneének vélt. Valójában ebbe sok minden vegyült a korabeli népies műdal, énekelt verbunkos köréből.

Ábrányi ezt a „magyar népdalkeretet” történeti valóságként kezelte, amely keletkezésének módja ugyan „elvész a történelmi adatok homályában”,⁶ de saját elemzéseinek tanulsága szerint minden nehézség nélkül megismerhető a jelenben. Ezzel mintegy megelőlegezte Kodály Zoltán nevezetes Árgirus-tanulmányának⁷ egyik tanulságát: az élő népdal megfigyelése fényt vethet régi magyar irodalmi szövegek jellegzetességeire. Mindenesetre ily módon nem holt krónikát vetett papírra, hanem inkább élő zenei krónikát: múlt és jelen dolgait az énekelt zenében egymás mellett igyekezett vizsgálni. Erre mutat rá a most következő idézet is, amely már *A magyar zene a 19-ik században* című, 1900-ban megjelent könyvéből való:

„Amint ez az előző század végeig s a 19-ik század elejéig nyomról-nyomra konstatálható, a magyar dal- és zenének kétféle álláspontja létezett. Az egyik, amely a nép ajkán élt s csak ritka esetben lett lekottázva, s a másik, melyet írástudó írók, zenészek hangjegyeztek le. A magyar ritmusok összegzésére egy pár századdal előbb legnagyobb befolyást gyakoroltak az egyházi korálok, kivált azok, melyeket hazánkban a protestáns vallás honosított meg. Tinódy [sic!] Sebestyén az utolsó lantos és hegedős az ő krónikás énekeit leginkább ezek szellemében írta és kótázta le. Azokban már a korunkig fennmaradt magyar ritmikai képletekre találunk ... Tény különben, hogy Tinódy ritmusai képezték az utána következett két százados szabadságharc nóták és énekek alapját.”⁸

A 19. század magyar zenéjével foglalkozva Ábrányi kitekinteni látszott ugyan az előzményekre, amiről „A magyar zene a múltban és a század elején”, „A magyar zene első műformái”, „A magyar dal és zene első fejlődése” című fejezetek tanúskodnak, tette ezt azonban az elsőként kijelölt korszakhatáron belül, könyve 1800-tól 1850-ig terjeszkedő első részében. Nem merészkedett a távoli múltból olyasmire, amivel kapcsolatban „csak a tapogatózásnak nyílnék tér, mert ha vannak is erre nézve elszórt adatok, azok homályosak, szűkszavúak s megbízhatatlanok.”⁹ A zenei régiségek közül azt tartotta szem előtt, amelynek hatása a 19. század jelenében is megfogható volt, ez pedig nem más, mint a 16–18. századi énekversek általa szűken lehatárolt repertoárja. Előszeretettel idézte Tinódit, a dal-

4 I. m., 12.

5 I. m., 108–115.

6 I. m., 117–118.

7 KODÁLY Zoltán: „Árgirus nótája”, *Ethnographia* 31 (1920), 25–36. Legutóbbi újraközlése in BÓNIS Ferenc (sajtó a. r.): *Kodály Zoltán, Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok, II.* Magyar zenetudomány (Szerk. BÓNIS Ferenc), 6. Budapest: Zeneműkiadó, 1982. 79–90.

8 Id. ÁBRÁNYI Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1900. 16–17.

9 I. m., 4.

szerzőt és krónikást, nemcsak már említett két könyvében, hanem a *Jellemképek a magyar zenevilágból* című munkájában is: „A történeti dallamok és szövegek legrégebbi hagyományait Tinódy Sebestyén nyomtatott krónikáiban találjuk...”¹⁰ Ugyanakkor másutt – nyilvánvalóan egyoldalúan a szövegekből kiindulva – nem tulajdonított magyar jelleget a Hoffgreff-énekeskönyv bibliai históriás énekeinek.¹¹

Ábrányi újra és újra megpendített, kedves témájának bizonyult a népi szájhagyomány által a 19. századig fenntartott és akkor műzenei formába is öntött kuruckori énekköltészet. A *Jellemképek*ben, öt kortárs magyar muzsikusz portréja előtt meglepő módon külön fejezetet szentelt ezeknek a „Kurucz-dalok és énekek”-nek.¹² Elsősorban szintúgy a szövegek felől közelített hozzájuk; elárulta magát például egy-egy olyan mondattal, mint hogy „világi eseményekre vagy szereplő emberekre” vonatkozó dalokban „mindjobban kidomborodnak ... a nemzeti ritmusok...”, miközben a kor egyházi énekeinek dallamában „még kevés a tősgyökeres magyar jelleg”.¹³ Sosem mulasztotta el azonban tovább sodorni azt a vékony fonalat, amellyel összekötözte a történeti zenei adatot a kortársival. Így a kuruc bujdosódal felbukkan Szigligeti népszínmű-színpadán,¹⁴ az *Amott kerekedik egy fekete felhő* balladaszöveg éppúgy előjöhethet a maga 19. századi emlékezetéből, mint Thököly korának „Virágdalai” közül,¹⁵ s nem maradt említés nélkül a *Hej, Rákóczi, Bercsényi* motívumainak feldolgozása Liszt Ferenc *Magyar Királydalában*.¹⁶

Akár szimbolikus is lehetne, és a Tinódi-énekek nemzeti prototípusként való kiemelése mellett nem véletlen, hogy Ábrányi az énekmondó krónikásokat és hegedősöket tekintette a legrégebbi magyar zenetörténet főszereplőinek. Hogy hajdan volt fontosságukat kellően érzékeltesse, az ismeretlen eredetű magyar szóhoz szokatlan etimológiát kreált: hegedős az, aki a sebek behegedését előmozdítja!¹⁷ Egyéb adataiban a hősi énekekről és az udvari dalnokokról a mögötte álló magyar zenetörténeti zsenékre támaszkodhatott: Pray György¹⁸ és Mátray Gábor¹⁹ írásaira.

Utóbbi szerzők hosszan idézve szerepelnek Legány Dezső 1962-es könyvében, *A magyar zene krónikájában*, amely a magyar zenei művelődés ezer évéről kívánt képet adni.²⁰ Ábrányi „magyar dalról” szóló könyvét és Legány zenetörténeti dokumentumgyűjteményét szűk száz év választja el egymástól. Adódna a párhuzam: Ábrányi az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia használatára készített tanulmányi jegyzetet, Legány a

10 Id. ÁBRÁNYI Kornél: *Jellemképek a magyar zenevilágból*. Magyar Könyvtár (Szerk. RADÓ Antal), 47. Budapest: Lampel, 1900. 6.

11 ÁBRÁNYI, *A magyar zene a 19-ik században*, 16.

12 ÁBRÁNYI, *Jellemképek*, 5–11.

13 I. m., 7.

14 ÁBRÁNYI, *A magyar zene a 19-ik században*, 49.; Uő., *Jellemképek*, 7–8.

15 ÁBRÁNYI, *A magyar zene a 19-ik században*, 45–46.; Uő., *Jellemképek*, 8–9.

16 ÁBRÁNYI, *A magyar zene a 19-ik században*, 51.; Uő., *Jellemképek*, 10.

17 ÁBRÁNYI, *A magyar zene a 19-ik században*, 4.

18 Közelebbi vizsgálatra érdemes, hogy Mátray Gábor és Ábrányi adatgyűjtése hogyan viszonyult Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetes, történetíró és könyvtárvezető zenetörténeti adatokat tartalmazó, 1779-ben keletkezett leveléhez, amelyet a Nemzeti Múzeumban őriztek. A dokumentumot később Isoz Kálmán tette közzé: „Pray György értekezése a magyarok zenéjéről”, *Zenei Szemle* 10/7 (1926. május), 208–212.

19 A hősi és udvari énekmondásról Mátray (Rothkrepf) Gábor *A Magyar Muzsika Története* című írásában szólt, mely megjelent: *Tudományos Gyűjtemény* 1829, II. kötet, 42–67. (50–56.)

20 LEGÁNY Dezső: *A magyar zene krónikája. Zenei művelődésünk ezer éve dokumentumokban*. Magyar Zene-tudomány (Szerk. BÓNIS Ferenc), 4. Budapest: Zeneműkiadó, 1962. 15–18 (Pray György levele); 20–22 (részlet Mátray Gábor *A Magyar Muzsika Története* c. írásából).

magyar ifjúságnak ajánlotta könyvét. Legány azonban Ábrányival ellentétben úgy hozta létre ezt a krónikát, hogy másokat beszéltetett. „Nem a maga csinálománya tehát”, írta Pálóczi Horváth Ádám után szabadon.²¹ A klasszikus tudósító, történetmesélő műfajok, a legenda, gesta, regestrum és történelmi krónika, illetve a levelek, dedikációk, előszavak mellett a középkorról és a kora újkorról megszólaltatta nemcsak a 18–19. század említett szakíróit, hanem a 20. század kiváló zenetörténész kutatóit, Isoz Kálmánt, Gombosi Ottót, Szabolcsi Bencét is.²² Az efféle vegyes szöveggyűjtemény létjogosultságát ma már talán vitatnánk, de a magyarországi régi zenetörténeti kutatás 1960-as évekbeli állása indokolta ezt: szükség volt az akkor rendelkezésre álló igen kevés kézzelfogható adat értelmezésére és a mögé megrajzolt háttérre. Legány ugyanakkor Szabolcsi nyomán fölismerte, hogy az eredeti kordokumentumok közlése egyenesen nélkülözhetetlen a régmúltra vonatkozóan: ahonnan és amiről nincsenek értékelhető, valódi zenei adataink – zenei szakszöveg, elméletírás, kotta –, ott a zenekultúra lehetséges helyszíneiről és művelőiről szóló korabeli leírások lehetnek eligazítók. Hitelesen tudják továbbá felidézni az egykori miliőt a zenélés és táncolás alkalmairól szóló leírások, valamint költői szövegek vallanak irodalom és zene összekapcsolódásáról.

Ma pedig, amikor már tudjuk, hogy egy-egy 16–17. századi muzsikus megismerése érdekében száraz gazdasági iratok folyómétereit kell szóra bírni, inspiráló lehet, hogy a magyar reneszánsz és barokk idejéből egyre jobban állunk közhasználatú, félirodalmi és irodalmi szövegek korszerű forráskiadásaival, amelyekből bőven lehetne meríteni akár egy kötetre való életszagú idézetet egy újabb régi zenetörténeti szöveggyűjtemény számára. Legány korszakos műve után talán nem kell megvárunk vele a szűk száz évet.

21 I. m., 5.

22 I. m., 33–35 (Gombosi); 41–43 (Szabolcsi); 15–18 (Pray levelének közlése Isoz nyomán).

ABSZTRAKT

PAPP ÁGNES

A régi magyar zene krónikásai

A kettős évforduló apropóján szándékozom megvizsgálni, milyen értelemben volt Ábrányi Kornél és Legány Dezső a régi magyar zene – vagy inkább: zenetörténet – krónikása. A krónikás célja rendszerint az időszakok és események megörökítése időrendben, ami többféleképpen történhet: vagy közvetlenül a szerző saját tudásából fakad, vagy azáltal válik hiteles közléssé, hogy átadja a szót egy szavahihető szemtanúnak. A történetírás vagy -elbeszélés kettéválik így a jelen dolgait megörökítő, élő beszámoló és a régmúltat felidéző holt krónika műfajára. Ábrányi magyar zenetörténeti munkái érdekes módon inkább az előbbi kategóriába tartoznak akkor is, ha a megelőző korok magyar zenéjéről szeretne beszélni, míg Legány korszakalkotó, „nem a maga csinálmánya” szöveggyűjtésménye az utóbbiba.

* * *

Kornél Ábrányi and Dezső Legány, Chroniclers of Ancient Hungarian Music

On the occasion of the double anniversary, this paper aims to examine the ways in which Kornél Ábrányi and Dezső Legány were chroniclers of ancient Hungarian music – or rather: music history. Usually, chroniclers aim at recording the periods and the events in a chronological order. By doing so, they can proceed in several ways: the records may stem directly from their author's own knowledge, or they may become authentic through the inclusion of reliable eyewitnesses. Thus, the writing or narration of history will be divided into the genres of the living report, capturing current phenomena, and of the dead chronicle, which recalls the distant past. Interestingly, Ábrányi's works on Hungarian music history primarily fall into the former category, even if those cases when he discusses the Hungarian music of previous eras, while Legány's epochal collection of texts, he described as “not his own doing,” belongs to the latter.